

JOŠ O VIJESTIMA KONSTANTINA PORFIROGENETA O DOLASKU HRVATA

LUJO MARGETIĆ
Rijeka

UDK: 949.75
Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 26. VI. 1994.

Autor se osvrće na članak M. Lončara (*Diadora* 14, 1992., 375-448) u kojem je Lončar uz ostalo analizirao autorova stajališta iznesena u 1977., 1988. i 1990. god. Autor prihvaća opravdane Lončarove primjedbe i nakon ponovne raščlambe vrela zaključuje da je Hauptamnova teza o "užoj hrvatskoj Dalmaciji" ispravna i zbog toga daje novu argumentaciju svojoj ranijoj tezi da se pod nazivima Ilirik i Panonija (glava 30. djela *De administrando imperio*) treba razumjeti sjeverozapadna bosanska brda i Slavoniju. Autor nadalje prihvaća Lončarevo stajalište da je pisac 30. glave bio uvjeren da su Hrvati došli uskoro nakon avarske okupacije Dalmacije. Autor nakon nove raščlambe dokazuje da je izraz "u to vrijeme" dodatak pisca 30. glave narodnoj predaji i da se po narodnoj predaji (a ne prema piscu 30. glave) treba dolazak Hrvata vremenski locirati potkraj VIII. stoljeća.

Naprotiv, u nekim se pitanjima autor razilazi s Lončarevim tezama. Tako autor ne prihvaća Lončarevu interpretaciju riječi "izvjesni broj godina" u glavi 30., i njegove prijedloge emendacije teksta te glave i dodatnog razdoblja. Usto autor diskutira o uvjerljivosti tzv. istočnog smjera dolaska Hrvata, o avarskom povlačenju pod Konstantinopolom 626. god. te o zemljopisnom položaju Avara prema Bugarima 679.-680. god.

I. Uvod

U svojem nedavno objavljenom radu¹ M. Lončar raščlanjuje stajališta i argumente nekih autora koji su se od 1949. god. dalje bavili vijestima o dolasku Hrvata u njihovu današnju domovinu, sadržanim u djelu Konstantina Porfirogeneta *De administrando imperio*

¹ M. LONČAR, Porfirogenetova seoba Hrvata pred sudom novije literature, *Diadora*, 14, Zadar 1992., 375-448.

(dalje DAI).² Rad je izvrstan. Šteta je što autor nije proširio svoja istraživanja na još neke novije autore.³

Ovdje bismo se osvrnuli na neke Lončareve raščlambe što se odnose na naša stajališta i argumente u nadi da će ova naša razmišljanja u povodu Lončareve analize biti korisna za unapređivanje spoznaja o našoj najstarijoj povijesti, a u prvom redu o vijestima o njoj u DAI.

II. Vrijeme od dolaska Hrvata do njihova oslobođenja od Franačka po anonimima

1. Anonimni sastavljač 30. glave DAI navodi ove vremenske podatke za razdoblje od dolaska Hrvata do njihova oslobođenja od franačke vlasti:

1) Hrvati dolaze u Dalmaciju, gdje se s Avarima bore "izvjestan broj godina" i pobjeđuju ih.

2) Hrvati koji su došli u Dalmaciju, "izvjesni se broj godina" pokoravaju Francima, kao i ranije u staroj domovini.

3) Hrvati dižu ustanak, bore se s Francima "sedam godina" i pobjeđuju ih.

Koliko je po mišljenju anonima ukupno trajalo vrijeme prethodnih točaka? U diskusiji s nama Štih⁴ je izraz iz prve točke preveo s "nekoliko let",⁵ a iz druge s "določeno število let"⁶ i protivno našim raščlambama dokazivao da to može značiti "100, 10, ali pa npr. 5 let".

Štihove primjedbe na naše stajalište iz 1977. god.⁷ potakle su nas da 1990. god.⁸ preispitamo naše argumente iznesene 1977. pa smo nakon ponovne raščlambe predložili ponešto drukčiji ali u biti isti odgovor kao i ranije. Naime, od tri vremenska razdoblja, o kojima je riječ u anonimovoj priči, dva nisu bila sporna, i to prvo, za koje smatramo da je moglo trajati najviše 5 do 10 godina, a Štih "nekoliko let" i, dakako, treće koje pogotovu nije moglo biti

² G. MORAVCSIK-R.J.H. JENSKINS, *Constantine Porphyrogenitus, De administrando imperio* I, (dalje: MORAVCSIK I), Budapest 1949. (drugo izdanje Dumberton Oaks, 1967.); II *Commentary*, London 1962. (dalje: MORAVCSIK II).

³ Smatramo da bi Štihove analize, već s obzirom na prvenstveno filološki pristup Lončareva rada, svojom ozbiljnošću zaslužile veću pažnju od nekih drugih, analiziranih u Lončarevu radu. A kako Lončar na kraju svoga rada (443) daje opreznu podršku mišljenju Suića i drugih, tj. mišljenju da dolazak Hrvata treba staviti u prvu polovicu VII. stoljeća, bilo bi za čitatelje vrlo korisno da je bar u rečenici - dvije naznačio i najnoviji smjer razmišljanja Kronsteina i njegovih sljedbenika.

⁴ ŠTIHOVI su radovi objavljeni u *Zgodovinskom časopisu* (dalje: ZG) 41, Ljubljana 1987., 529 i d. (dalje ŠTIH I) i broj 43, 1989., 112 i d. (dalje: ŠTIH II).

⁵ ŠTIH II, 115.

⁶ ŠTIH II, 116.

⁷ L. MARGETIĆ, Konstantin Porfirogenet i vrijeme dolaska Hrvata, (dalje: MARGETIĆ I), *Zbornik Histojskog zavoda Jugoslavenske akademije* 8, Zagreb 1977., 5-88.

⁸ L. MARGETIĆ, O nekim pitanjima naše ranosrednjovjekovne povijesti (dalje: MARGETIĆ III), ZČ 44, 1990., 121 i d.

spomo. Štih i mi ne slažemo se u pogledu drugog razdoblja. Ovdje Štih "izvjesni broj godina" prevodi s "določeno število let" da bi na taj način povećao uvjerljivost svoje tvrdnje, naime da to razdoblje može trajati čak i stotinu godina. U diskusiji sa Štihom istakli smo da takav Štihov postupak sa sintagmom "izvjesni broj godina" nije prihvatljiv: ako *isti* autor upotrebljava *istu* sintagmu u razmaku od svega *nekoliko redaka*, onda je razumno pretpostaviti da sintagma na oba mjesta ima približno isto značenje. Svaka druga interpretacija udaljava se od anonimova teksta. Ako "izvjesni broj godina" (hrónoi tines) u grčkome u pravilu označava neki nepreveliki broj godina za razliku od "mnogo godina" (polloí hrónoi) i ako on u skladu s time i ratnom situacijom znači "nekoliko let", onda sve ukazuje na to da je i drugo razdoblje moralo imati ograničeno trajanje. I zato smo zaključili da sva tri razdoblja prema anonimovom shvaćanju ne mogu trajati "čak ni polovicu stoljeća nego još i manje".

Lončar ponavlja Štihovo tumačenje sintagme "izvjesni broj godina" i smatra da je taj izraz "mnogo relativniji" pa može označavati "pet ili pedeset godina".⁹ Za našu raščlambu iz 1990. god. nešto dalje u tekstu tvrdi da je "uvjerljivija od one iz 1977. god."¹⁰ - ali naše argumente začudo niti navodi niti ih pobija. To je i razlog zašto smo ih u ovoj diskusiji ukratko naveli. U svojoj pak diskusiji s Novakovićem Lončar se ovako izražava: "Poput Margetića i Novaković se poigrao kalkulacijom s godinama" ali ne prihvaća ni njegove prijedloge jer "nema elementa za račun pa onda ni taj račun (tj. kao ni Margetićev: L.M.) nema vrijednosti".¹¹

Naši nam se argumenti ipak ne čine pukim bezvrijednim poigravanjem brojkama, već naprotiv razumnim, uvjerljivim i vjerojattim.

Pokušat ćemo sagledati problem s druge strane. Ako je točno, da po anonimu postoje samo naprijed spomenuta tri razdoblja od vremena dolaska Hrvata do njihovog ustanka protiv Franaka i ako prihvatimo vladajuće mišljenje da su Hrvati došli početkom VII. stoljeća, recimo 620. god., a oslobodili se franačke vlasti negdje oko 820. godine, onda se ona dva anonimova vremena ("izvjesni broj godina") odnose na vremenski razmak od oko 200 godina - treće je razdoblje od sedam godina toliko kratko u ovim računima da ga možemo zanemariti. Ali, u tom slučaju, kakogod produžavali "izvjesni broj godina", račun ispada trajavo. Poigramo se još malo, i to uz razumnu pretpostavku da "izvjesni broj godina" znači u prvom i u drugom slučaju približno isti broj godina, ali daleko veći od onoga koji smo mi pretpostavili. Ako uzmemo dva puta po 50 godina - premalo je. Ako pak uzmemo da je rat Hrvata s Avarima trajao 100 godina, a franačka vlast još 100 - eto željenih 200 godina. Za nuždu se može pretpostaviti da je time otkriven još jedan stogodišnji rat, ali to ipak zvuči jako nevjerovatno, to više što bi u tom slučaju bilo ipak vjerojatnije da je anonim upotrijebio sintagmu "mnogo godina" (polloí hrónoi). Ako se pak smanji broj godina ratovanja na razumniji rok, recimo oko 20 godina (ako je to razuman broj za trajanje rata), onda ono drugo razdoblje od oko 180 godina nije ni u kakvom srazmjeru s prvim razdobljem - a ipak je

⁹ LONČAR, 392.

¹⁰ LONČAR, 399.

¹¹ LONČAR, 416.

upotrebljen isti izraz. Zbog toga ne preostaje drugo, nego pretpostaviti da je prvo razdoblje trajalo recimo 20 godina, a drugo recimo 40 godina, što ni jedno ni drugo nije uvjerljivo, ali barem su trajanja tih dvaju razdoblja donekle blizu. Ali i to ne ide, jer ostaje vremenski vakuum od oko 140 godina kojeg možemo sakriti samo tako da na njega ne mislimo. "Nema elemenata - i gotovo" bio bi energičan odgovor kojim se presijeca svaka diskusija. To bi podsjećalo na onu misao N. Klaić da je "svako dalje raspravljanje (...) presjekla gornja anonimova rečenica o Francima itd." što je naišlo na Lončarevu opravdanu reakciju: "čovjek poželi da poput nje (...) presiječe problem sjekirom". Lončareva rečenica o našem poigravanju brojkama pomalo podsjeća na takvo rješavanje problema: kako nema elemenata svaki je pokušaj pronaći u anonimovoj priči neko razumno rješenje osuđen na prijekor igranja, a ne ozbiljnog ulaženja u problem. Ali, uvjereni smo da Lončar nije baš tako mislio. Naime, doista postoji još jedan izlaz iz neugodne situacije. Ako se silom želi nategnuti anonimova rečenicu o franačkoj vlasti nad Hrvatima na vrijeme od oko 200 godina, onda bi bilo najizglednije kad bi se moglo u njegovom izvješću pronaći neko četvrto razdoblje. Ako bi ono progutalo dobar dio onih 200 godina, onda bi natezanje oko pojma "izvjesnog broja godina" moglo postati marginalnim pitanjem. Ozbiljnim filološkim istražiteljima morala je na um pasti ta misao - i pala je.

2. Pokušaj pronalaženja četvrtog razdoblja

a) Grafenauerov pokušaj

On je pretpostavio da je anonim u rečenici o franačkoj vlasti nad Hrvatima pokvario čistu narodnu tradiciju. Po njemu je u toj rečenici "bez sumnje" riječ "samo o stilističkom povezivanju dviju odlomaka prilikom konačne obrade gradiva, a ne o narodnom predanju; to stilističko povezivanje je sadržajno zbog autorova nepoznavanja povijesti dakako sasvim pogrešno".¹² Zbog toga Grafenauer popravljiva tekst tako što izbacuje riječ "i" i riječi "kao i ranije u njihovoj domovini" i tako dobiva ovaj tekst: "Neko vrijeme pak bili su Hrvati u Dalmaciji podvrgnuti Francima". Takvim se tekstom iz temelja mijenja poruka teksta što omogućuje Grafenaueru da tekst ovako interpretira: "Neko vrijeme bili su (sc. Hrvati u novoj domovini) samostalni, a zatim su došli pod Franke".¹³ Grafenauer je tako uspio da u anonimovu priču ubaci dodatno četvrto vrijeme, vrijeme nezavisnosti Hrvata u novoj domovini. Grafenauer pri tome ističe da je doduše riječ o narodnoj tradiciji kao i u nekim prethodnim rečenicama, ali kako postoji stvama "vremenska razlika od blizu dva stoljeća (...)"¹⁴ to je u njoj "sadržan sasvim nov kompleks te tradicije, koji nema neposredne veze s ranijim". Dakle, Grafenauer najprije temeljito mijenja rečenicu da bi dobio novi tekst, pa ga onda proglašava potpuno pouzdanom (!) narodnom tradicijom, koja se, eto, dobro poklapa s njegovim shvaćanjem toga razdoblja hrvatske povijesti.

b) Štihov pokušaj

¹²B. GRAFENAUER, Prilog kritici izvještaja Konstantina porfirogeneta o doseljenu Hrvata, *Historijski zbornik V*, Zagreb 1952., 30.

¹³GRAFENAUER, 20.

¹⁴GRAFENAUER, 29.

Štih je dobro uvidio nezgodnu stranu takvog načina dokazivanja koja se osniva na tekstu, koji u svom izvornom obliku poručuje upravo obratno od onog što se dokazuje pa je pokušao već u anonimovom tekstu pronaći vijesti o traženom četvrtom razdoblju. On upozorava¹⁵ da u jednoj od prethodnih rečenica anonim javlja da Hrvati, nakon što su pobijedili Avare, "od takrat držijo to zemljo". Ta vijest po Štihu "bivstveno razteguje kronologijo" jer bi iz nje po Štihu proizlazilo da su Hrvati "neka čas sami gospodovali". Mi taj Štihov dokaz nismo prihvatili kao uspješan¹⁶ jer okolnost da "Hrvati vladaju tom zemljom" ne isključuje franačku vlast nad Hrvatima.

c) Lončarev pokušaj

Lončar je krenuo drugim smjerom. On je zapazio da u analiziranoj rečenici njezin prvi i drugi dio nisu dobro usklađeni pa je zbog toga izrazio sumnju u oblik u kojem je ona došla do nas. Naime, nakon prvog dijela rečenice (Lončar ga prevodi: "Do nekog vremena podređivahu se i ti u Dalmaciji boraveći Hrobati Frangima") po Lončaru "očekivali bismo u nastavku (...) novi, a ne isti subjekt i čisto prostomu usporedbu a ne vremensku"¹⁷ tj. drugi bi se dio trebao odnositi na one Hrvate koji su ostali u staroj domovini.

Lončar pretpostavlja da je do nekoordiniranosti analizirane rečenice došlo zbog pogreške prepisivača. Da bi tu pogrešku ispravio, Lončar riječi u drugom dijelu rečenice "kao i ranije" dopunjava s "oni" pa dobiva ovaj popravljeni tekst: "Do nekog vremena podređivahu se i ti u Dalmaciji boraveći Hrvati Frangima, kao i oni ranije u svojoj zemlji" i to tumači: "oni ranije (sv. spomenuti)". Po Lončaru bi se prvi dio rečenice odnosio na dalmatinske, a drugi na sjeverne Hrvate.

Po mišljenju Lončara time se dobila mogućnost da se iz tako emendirane rečenice pronađe četvrto razdoblje. Naime, on smatra da s tako shvaćenom rečenicom o franačkoj vlasti "može započeti sasvim novi krug predaje, kako je bio predložio Grafenauer, a u tekstu nema zapreke da (taj krug: L. M.) bude udaljen od avarskog kruga i dva stoljeća". Vidjeli smo da je Grafenauer upravo to dokazivao. Ali, do takvog je zaključka Grafenauer došao tako što je iz analizirane rečenice izbacio sve što ga je smetalo i proglasio tradiranu rečenicu plodom anonimova neznanja. Naprotiv, Lončar vjeruje anonimu, samo smatra da je tradirani tekst pogrešan zbog greške u prijepisu. Tekst, emendiran prema Lončarevu prijedlogu, ne bavi se po Lončaru uopće bilo kakvom vremenskom usporedbom, već naprosto priopćava činjenicu da su u Dalmaciji u neko neodređeno vrijeme dalmatinski Hrvati bili pod Francima slično kao što su to kasnije, u anonimovo vrijeme, bili sjeverni Hrvati. Tako se između dolaska Hrvata u Dalmaciju i neodređenog vremena kad su Hrvati bili pod Francima može smjestiti traženo dodatno, četvrto razdoblje.

Svojom se interpretacijom Lončar odvaja od svih dosadašnjih tumačenja teksta. Svi smatraju da tradirana rečenica obavještava o vremenski kontinuiranoj franačkoj vlasti

¹⁵ŠTIH I, 534; ŠTIH II, 113.

¹⁶L. MARGETIĆ, Još o pitanju vremena dolaska Hrvata (dalje: MARGETIĆ II), ZČ 42, 1988., 237; MARGETIĆ III, 122-123.

¹⁷LONČAR, 393.

nad Hrvatima, a jedini je Lončar mišljenja da je ona pogrešno tradirana i da je zbog toga treba emendirati. To, dakako, nije prigovor.

Ali, tom je emendacijom došlo do nekoordiniranosti emendirane rečenice prethodnim tekstom gdje se kaže da su Hrvati u doba pisanja anonimova izvješća tj. sredinom X. stoljeća podređeni (sadašnje vrijeme) Francima ("podređeni su Otu, velikom kralju Franačke, tj. Saske"), dok emendirana rečenica izvještava da su u ono doba kada su dalmatinski Hrvati bili pod Francima, sjeverni Hrvati bili (prošlo vrijeme) pod istom vlašću. Naime, očito je da se glagol "biti podređen" emendirane rečenice odnosi i na jedne i na druge Hrvate. Da bismo izbjegli nekoordiniranost trebali bismo emendiranu rečenicu još malo emendirati: "Do nekog vremena, podređivahu se i ti u Delmatiji boraveći Hrvati Frangima kao što su *sada podređeni* i *oni* ranije (sc. spomenuti) Hrvati". Tom dodatnom emendacijom krenuli bismo Grafenauerovim putem mrcvarenja teksta što nije prihvatljivo.

Uostalom, i sam Lončar smatra da, možda, predložena "emendacija i nije opravdana". Usto, Lončar tu emendaciju predlaže samo kao drugu mogućnost (dakle ne kao prvu i ne kao vjerojatnost). Kao prvu mogućnost Lončar navodi da je "možda u pitanju samo piščeva nespretnost".

I doista, ako se riječ "i" u prvom dijelu rečenice izbaciti kao nespretno anticipiranje onog što slijedi u drugom dijelu ("kao i") onda se dobiva kristalno jasni tekst koji poručuje ono što se u literaturi oduvijek mislilo: oba dijela rečenice odnose se na iste Hrvate. Evo npr. Jenkinsova prijevoda: "For a number of years the Croats of Dalmatia also were subjected to the Franks as they had formerly been in their country"¹⁸ i Grafenauerovu: "Neko vrijeme pak bili su i Hrvati u Dalmaciji podvrgnuti Francima, kao i ranije u njihovoj domovini".¹⁹ Tako manje više i drugi.²⁰

Usto, protivno Lončarevu shvaćanju, tradirana rečenica upadljivo inzistira upravo na vremenskoj usporedbi jer njezin prvi dio počinje vremenskom oznakom: "Izvjestni broj godina" (méhri dè hrónōn tinōn), a isto tako i drugi: "kao i ranije" (kathōs kai próteron) pa to snažno govori u prilog dosadašnjem općuusvojenom shvaćanju.

Ako dakle, Lončareva emendacija nije opravdana - a i on sam je nudi tek kao rezervnu i tek kao ne baš opravdanu mogućnost - onda nestaje podloge za tvrdnju da s njom "može započeti sasvim novi krug predaje" pa nema mjesta za "četvrto" razdoblje.

Vrijedi se zapitati, otkud tako velika zainteresiranost da se pod svaku cijenu dokaže da anonimova rečenica u sebi obuhvaća što duže razdoblje? Ta želja proizlazi iz velike potrebe da upravo anonimov tekst sadržava tu poruku. Naime, Grafenauer je vrlo uspješno dokazao "da je Heraklije tendenciozno (...) uvučen u hrvatsku povijest",²¹ i da "kao izvor u

¹⁸MORAVCSIK I, 143 i d.

¹⁹GRAFENAUER, 14.

²⁰B. FERJANČIĆ, *Vizantiski izvori za istoriju naroda Jugoslavije* II, Beograd 1959., 32.

²¹GRAFENAUER, 25. LONČAR, 390, piše i o drukčijem tumačenju, ali samo kao o eventualnoj mogućnosti koju bi tek trebalo "promisliti".

pogledu seobe Hrvata na jug možemo (...) upotrebljavati samo izvještaj u 30. gl."²² Ako je možda Grafenauerovo mišljenje preoštro izraženo ("samo"), svaki će ozbiljniji istražitelj u biti prihvatiti nesumnjivu veliku prednost 30. glave. Sve druge vijesti o dolasku Hrvata iz glave 30. ne možemo provjeriti pa za njih postoji barem nada da sadrže u sebi zrnice istine. A vijest se o franačkoj vlasti nad Hrvatima čini očito pogrešnom. Zato je treba na neki način "spasiti", a kako je ipak neugodno jasna treba je ili pripisati anonimovu neznanju ili emendirati.

d) Margetićev pokušaj

U svojem radu iz 1977. god. mi smo ustvrdili²³ da je glava 30. sastavljena od dva dijela i da je njezina poruka: Avari su došli početkom VII., a Hrvati koncem VIII. stoljeća. Ovu drugu tvrdnju Lončar je uspješno pobio i dokazao da je "pisac 30. poglavlja pisao (...) u uvjerenju kako su Hrvati došli uskoro nakon avarske okupacije Dalmacije".²⁴ Lončar ima pravo: trebali smo se zadržati na tvrdnji da je anonim "sašio" svoj sastavak na temelju dva izvješća. To se jasno vidi iz usporedbe glave 29. i 31. s jedne i 30. s druge strane.

Evo te usporedbe prikazane na shematski način:

<i>Gl. 29.</i>	<i>Gl. 30.</i>
1) Uloga Dioklecijana u rimskoj vlasti nad Dalmacijom	Uloga Dioklecijana - rimska vlast u Dalmaciji
2) Avari tjeraju Romane iz Dalmacije	Avari se naseljavaju u Dalmaciji
3) Ostale vijesti	
<i>Gl. 31.</i>	
4) Bijela Hrvatska	Bijela Hrvatska
5) Dolazak Hrvata pod Porčinim ocem	Dolazak Hrvata pod 5 braće i 2 sestre
6) Ostale vijesti	Ostale vijesti
7) Hrvati se krste pod Porgom	Hrvati se krste pod Porčinom

Paralelizam je očit i nesumnjiv. Ono što nas ovdje zanima jeste činjenica da je očito da je anonim u glavi 30. povezao dva izvješća, od kojih je jedan poslužio caru za njegovu obradu glave 29., a drugi za obradu glave 31. te da iz toga rezultira odvojenost avarske pobjede nad Romanima od hrvatske tradicije.

Anonim je ta dva izvješća spojio rječu "u to vrijeme", koja se zbog naprijed navedenog paralelizma sigurno mora uzeti kao stilističko povezivanje, da upotrebimo Grafenauerov izraz. Ali, dok je Grafenauer na temelju svoje tvrdnje morao pristupiti vrlo radikalnim zahvatima u tekst i izmijeniti smisao rečenice koja mu je smetala, naš je prijedlog lišen bilo kakvog zahvata u tekst, a podupire ga paralelizam 29. i 30. prema 31. glavi. Kako su riječi "u to vrijeme" samo autorovo povezivanje dviju posve odvojenih tradicija (rimске i

²²GRAFENAUER, 28.

²³MARGETIĆ I, 25.

²⁴LONČAR, 391-392.

najvjerojatnije hrvatske) to je bez ikakve sumnje dozvoljeno posve odvojiti razdoblje prvog od razdoblja drugog izvješća. Prvo je izvješće sadržavalo sve vijesti o Dalmaciji do pobjede Avara nad Rimljanima. Drugo se izvješće sastojalo od hrvatske narodne tradicije. Ako se želimo anonimovim sastavkom služiti kao vrelom za hrvatsku povijest, onda je to važan rezultat. Time se otvara mogućnost da pokušamo utvrditi kojim stvarnim vremenskim razdobljima pripadaju vijesti iz obaju izvješća. Za prvo izvješće to nije sporno. Iz njega je ono što nas ovdje zanima dolazak Avara u Dalmaciju. Rimske je vlasti u Dalmaciji zbog avaroslavenskog osvajanja nestale početkom VII. stoljeća.²⁵ Tu problema nema. Naprotiv, vremensko određivanje drugog izvješća nije tako lako. Ipak, iz anonimova izvješća slijedi da su Hrvati u Dalmaciji bili pod Francima, a to upućuje na konac VIII. i na IX. stoljeće. Bez obzira na to da li se pod Kocilom skriva Kadolah ili Kocelj, a pod Porgom-Porinom Borna ili Branimir, taj dio izvješća upućuje na IX. stoljeće. Tako se vraćamo na našu staru tezu da anonimove vijesti upućuju na vrijeme dolaska Hrvata krajem VIII. stoljeća.

Ostaje još pitanje nesumnjive netočnosti u anonimovoj priči da su dalmatinski Hrvati bili i u staroj domovini pod Francima. Ali, ako smo utvrdili da su riječi "u to vrijeme" kojima se spajaju dva izvješća, samo dodatak anonima, onda s pričom o dolasku Hrvata (petero braće i dviju sestara) započinje novi krug predaje koji s prethodnim nema nikakve veze, pa se u drugom izvješću to vrijeme dolaska Hrvata bez poteškoća priklanja zadnjem dijelu priče ili, drugim riječima, i franačka vlast nad Hrvatima u staroj domovini odnosi se prema narodnoj predaji na razmjerno ograničeno vrijeme prije kraja VIII. stoljeća kada su Hrvati došli u Dalmaciju.

Ukratko, anonim je s izrazom "u to vrijeme" pokvario narodnu predaju, a ona tvrdi da su Hrvati došli potkraj VIII. stoljeća. Posve je drugo pitanje da li ta narodna predaja odgovara povijesnoj istini.

III. Odlazak dijela dalmatinskih Hrvata u Ilirik i Panoniju

1. Anonim piše da se "od Hrvata što su došli u Dalmaciju odvojio jedan dio i zavladao Ilirikom i Panonijom".

Hauptmann je dokazivao da je ta rečenica naknadno ubačena kao "mehanički" dodatak osnovnom izvješću koji sadržava "pravu hrvatsku narodnu tradiciju". Da se radi o umetku, vidi se po Hauptmannu i po tome što u toj rečenici "ime Dalmacija najedanput ne vredi više za svu zemlju do Dunava, nego samo za užu hrvatsku Dalmaciju koju od Dunava deli Panonija".²⁶ Nasuprot tome, mi smo zauzeli stajalište da nas "uvođenje pojma hrvatske Dalmacije (...) ne ovlašćuje da brišemo rečenicu u kojoj se taj pojam pojavio".²⁷

²⁵Ovdje ne ulazimo u pitanje da li su "primorski gradići" ostali u vlasti Bizanta. O tome vidi MARGETIĆ I, 62-65, bilj. 151.

²⁶LJ. HAUPTMANN, Dolazak Hrvata, Zbornik kraja Tomislava, Zagreb 1925., 22.

²⁷MARGETIĆ I, 12.

Lončar se s nama složio,²⁸ ali je prigovorio da Margetić "nije dokazao da su Ilirik i Panonija dio Dalmacije".²⁹ Taj nas je prigovor potaknuo da ponovno razmotrimo problem.

Prethodno treba upozoriti da je bit Hauptmannovog dokazivanja u riječi "najedanput". Naime, iznenadno uvođenje novog pojma "uže hrvatske Dalmacije" svakako izaziva sumnju u to da je analizirana rečenica nešto strano u tekstu, iz čega bi se onda moglo zaključiti da je riječ o umetku. Ali tome nije tako. U ranijem tekstu iste glave anonim u svezi s dolaskom Hrvata priča da su petero braće i dvije sestre sa svojim obiteljima "došli u Dalmaciju" i pobijedili Avare te da "otada tom zemljom vladaju Hrvati". Dakle, Hrvati vladaju tom zemljom, Dalmacijom, otkako su pobijedili Avare. Da li se ovdje misli na rimsku Dalmaciju ili na "užu hrvatsku Dalmaciju"? Mislimo da nema sumnje da je riječ o "užoj hrvatskoj Dalmaciji", to više što odmah u nastavku anonim kaže da je u Hrvatskoj ostalo još nešto Avara. Dakle, za ovaj dio priče Dalmacija = uža Dalmacija, kojom vladaju Hrvati = Hrvatska. Kada se kasnije u tekstu govori o Hrvatima koji su otišli iz Dalmacije, ne uvodi se novi pojam "uže hrvatske Dalmacije", jer se taj pojam pojavljuje već ranije u tekstu. Zbog toga je pogrešna Hauptmannova tvrdnja da se taj pojam "najedanput" pojavljuje u analiziranoj rečenici i da bi to bio dokaz da je ona naknadno umetnuta. Naša analiza pokazuje upravo obratno.

2. Nakon te prethodne napomene možemo krenuti dalje s našim raščlambama.

Hauptmann je u člancima do drugog svjetskog rata tvrdio da Ilirik u anonimovoj vijesti označava Norik,³⁰ a u kasnijim člancima da se naziv odnosi na Duklju.³¹ Grafenauer je noviju Hauptmannovu tezu lako pobio primjedbom da "Ilirik i Panonija (...) ne mogu biti dvije različite, jedna od druge udaljene pokrajine, jer tamošnji Hrvati imaju samo jednog, dakle zajedničkog arhonta".³² Mi smo dokazivali da anonim pod Ilirkom misli na brdovita područja sjeverozapadne Bosne i da Dalmacija analizirane rečenice "može obuhvaćati Panoniju i Ilirik".³³ Kao što se iz prethodne raščlambe vidi Lončar je imao pravo. Kako sada prihvaćamo Hauptmannovu tezu o "užoj hrvatskoj Dalmaciji", ponovno se otvara pitanje što je Ilirik u anonimovoj rečenici. Naziv Ilirik imao je kroz stoljeća u Rimu i Bizantu najrazličitiji sadržaj. U antici se pod nazivom Ilirik razumjevalo krajeve istočno od Alpa do utoka Dunava te južno od Dunava do Jadranske obale obuhvaćajući današnju sjevernu Bugarsku.³⁴ I kasnije je taj naziv imao vrlo različiti sadržaj, pa je nakon gotskih ratova pod Justinijanom

²⁸LONČAR, 394.

²⁹Na i. mj.

³⁰LJ. HAUPTMANN, Politische Umwälzungen unter der Slowenen vom Ende des sechsten Jahrhunderts bis zur Mitte des neunten, *Mitteilungen des Institutes für österreichische Geschichtsforschung* XXXVI, 1915., 256; ISTI, Entstehung und Entwicklung Krains, u: *Erläuterung zum historischen Atlas der österreichischen Alpenländer* I, Wien 1929., 340.

³¹LJ. HAUPTMANN, Kroaten, Goten und Sarmaten, *Germano-slavica* III, 1935., 337 i. d. ; ISTI, Hrvatsko praplemstvo, *Razprave SAZU* I, 1950., 112-113.

³²GRAFENAUER, 31.

³³MARGETIĆ I, 12.

³⁴J. MARQUART, *Römische Staatsverwaltung*, 2. izd. I, Leipzig 1881., 295.

neko kraće vrijeme obuhvaćao čak i Norik i Dalmaciju. Ali, za pitanje što je anonim mislio pod Iirikom, sva nam ta povijesna značenja Iirika ne pomažu. Anonim je pišući svoj sastavak očito pod Iirikom morao misliti ono isto što se u Bizantu mislilo pod tim nazivom, inače ga "čitatelji" (bez obzira što pod time mislili) ne bi razumjeli. Zbog toga je potrebno posve ukratko utvrditi što su bizantski pisci mislili pod pojmom Iirik prije i poslije sastavljanja DAI.

Kada Prokop (VI. stoljeće) piše da su Slaveni 547. god. prešli Dunav i opljačkali "sve ilirske zemlje (illyriūs hápantas) do Drača"³⁵ onda je jasno da on pod Iirikom misli na onaj dio današnje Bugarske, koji nije ulazio u pojam Tracije, na današnju Srbiju, Crnu Goru, sjevernu Albaniju i na istočnu Bosnu. A nešto dalje priča Prokop kako su u Panoniju došli Langobardi, smjestili se u blizini Gepida uz Dunav i pljačkali "Dalmaciju i Iirik do Drača",³⁶ dok su Heruli pljačkali "Iirik i Traciju".

Čuda sv. Demetrija (kraj VIII. stoljeća) daju podroban opis Iirika. Slaveni i Avari opljačkali su "skoro čitav Iirik, tj. provincije dviju Panonija, dviju Dacija, Dalmaciju, Meziju, Prevalitaniju, Rodope kao i Traciju itd."³⁷

Skilica (XI. stoljeće) na jednom mjestu kaže da je srpski vladar Stefan Vojislav "pobjegao iz Bizanta (tj. Konstantinopola), zauzeo ilirsko gorje te napadao i pljačkao Tribale, Srbe i okolna plemena kao romejske (tj. bizantske) podložnike".³⁸ Gdje se nalaze te "ilirске gore"? Po Ferjančiću je riječ o Duklji. Premda iz vijesti Čuda sv. Demetrija proizlazi da je bizantskim piscima bio poznat širi pojam Iirika, koji je obuhvaćao Dalmaciju i Panoniju, ipak, zbog prihvatanja pojma "uže hrvatske Dalmacije", naš bi zaključak na temelju ove raščlambe bio: kad je anonim napisao da su Hrvati krenuli iz Dalmacije u Iirik, onda je on pod time mislio na donekle neodređeno, ali uglavnom predočljivo brdovito područje južno od Save.

Stvar ipak nije posve jednostavna. Nema razloga da se vijest o odlasku dijela Hrvata iz Dalmacije u Iirik i Panoniju ne prihvati kao dio narodne tradicije (a ne kao kasniji umetak). Ali, ako je to tako i ako pretpostavimo da su carevi službenici (npr. u Zadru) dobro razumjeli što su im Hrvati pričali o svojoj prošlosti, ipak je posve nevjerovatno da bi im Hrvati izjavili kako je dio Hrvata otišao "u Iirik i Panoniju". Oni su, vrlo vjerovatno pričali o tome kako je jedan dio Hrvata otišao preko brda na sjever - a to su onda carevi službenici ili možda centralni arhiv u Bizantu ili čak sam anonim - "preveli" u: Iirik (= brda) i Panoniju (= zemlja dalje na sjeveru). Dakle, Hauptmannova teza da Iirik u anonimovoj vijesti znači Norik nije nimalo vjerovatna. Ako Panonija u anonimovom tekstu označava Slavoniju i ako prihvatimo Hauptmannov pojam "uže hrvatske Dalmacije", onda je više nego vjerovatno da je anonim

³⁵O. VEH, *Prokop, Gotenkriege*, München 1966., 624 (III, 29). F. KOS, *Gradivo za zgodovino Slovenovce v srednjem veku I*, Ljubljana 1902 pogrešno: III, 29.

³⁶VEH, 656 (III, 33).

³⁷P. LEMERLE, *Les plus anciens recueils des Miracles de Saint Démétrius I*, Paris 1979., 222; II, Paris 1981., 173.

³⁸I. THURN, *Ioannis Scylitzae, Synopsis historiarum*, Berolini et Novi Eboraci 1973., 424. Isp. *Vizantiski izvori za istoriju naroda Jugoslavije III*, Beograd 1966., 159 gdje B. FERJANČIĆ daje odgovarajući identični tekst G. Cedrena.

pod Ilirikom mislio na područje između Dalmatinskog Zagorja, kako bismo danas rekli, i današnje Slavonije. I uske prijateljske veze i jedne i druge države govore o nekoj vrsti "konfederaciji" dviju susjednih bratskih hrvatskih država.

3. Mi smo još 1977. god. upozorili na vijest franačkih kroničara po kojoj franačka vojska pod Pipinom prodirući 791. iz Italije "introvit Illyricum et inde in Pannonia". Dokazivali smo protivno stavu novije historiografije da riječi "et inde in Pannonia" nisu kasniji umetak već sastavni dio prvobitnog teksta, tj. mislimo da smo s uspjehom dokazali da se ne smije kao bolji tekst uzeti onaj u *Chronicon Moissiacense* već *Annales Laureshamenses*.³⁹ Protivno je dokazivao Hauptmann još 1915. i kasnije 1929. god.⁴⁰ To je kasnije prihvaćeno pa je npr. Grafenauer konstatirao da je Hauptmann uspješno dokazao da je "pristno le poročilo introvit in Illyricum (tako Chron. Moissiacense 791.) (...) i da je inde in Pannonia "poznejši pilepek drugoga pisca".⁴¹ Iz toga bi po Grafenaueru slijedilo da su se Franci zaustavili na današnjoj talijansko-slovenskoj granici i da je knez Vojnomir, koji se nešto kasnije pojavljuje, slovenski knez, a ne hrvatski, "kako to većkrat delaju hrvatski historiki".⁴² Lončar je o našoj raščlambi napisao da ona "ima svojih vrijednosti" i da doduše "Illyricum et inde in Pannonia" "podsjeća" na anonimove riječi po kojima je dio Hrvata iz Dalmacije krenuo "u Ilirik i Panoniju" - ali da je i sam "Margetić svjestan da time nije dokazao istovjetnost njihova značenja".⁴³ Mi bismo tu rečenicu drukčije napisali: "Margetić je svjestan da je učinio vrlo vjerojatnim nesumnjivi paralelizam Ilirika u anonimovoj priči i u vijesti franačkog kroničara". Ilirik je i za jednog i za drugog šire brdovito područje između Dalmatinskog Zagorja i Slavonije, s time da vijest franačkog kroničara opisuje događaje na zapadnijem, a anonim na središnjem dijelu toga područja. Nije li dovoljno učiniti vjerojatnim (a ne baš dokazati) da se radi o brdovitom području južno od Save (a ne baš o istovjetnosti). Revalorizacija franačkog izvješća o Iliriku i Panoniji nesumnjivo je vrlo korisna za razumijevanje anonimove vijesti o Iliriku i Panoniji, a ne, kao što Lončar prerestriktivno tvrdi da riječi Ilirik i Panonija u franačkog kroničara samo podsjećaju na anonimove istoimene zemlje.

4. U nastavku vijesti o odlasku Hrvata iz Dalmacije u Ilirik i Panoniju anonim piše "da su ti odseljeni Hrvati imali samostalnog vladara koji šalje (drugim vladarima) poslanstva, a samo arhontu Hrvatske (poslanstva) u znak posebne povezanosti". Toj smo vijesti posvetili još 1977. god. priličnu pozornost i nakon raščlambe stajališta iz poznatog latinskog prijevoda L. Meursia iz 1611. god., zatim Jenkinsova, Ferjančićeva, V. Klaićeva, Tomašićeva, Šišićeva, Rusova i Grafenauerova predložili novo rješenje.⁴⁴ Lončar se na problem osvnuo samo pri izlaganju Grafenauerovog mišljenja. On se s Grafenauerom nije složio. Grafenauer je naime tvrdio da je ta vijest anonima "prvi izvještaj o samoupravi Slavonije pod posebnim

³⁹MARGETIĆ I, 50-61.

⁴⁰Vidi bilj. 30, u prvom redu str. 267-268, a u drugom 340.

⁴¹B. GRAFENAUER, *Ustoličevanje koroških vojvod in država karantanskih Slovencev*, Ljubljana 1952., 538.

⁴²Na i. mj.

⁴³LONČAR, 316.

⁴⁴MARGETIĆ I, 27-39.

banom u okviru Hrvatske".⁴⁵ Po Lončaru tekst ima "za nijansu drugačiji smisao, upućujući prije na ravnopravnost, nego na hijerarhijski odnos dvaju arhona".⁴⁶ Mislimo da se ne radi baš o nijansi već o velikom Lončarevu neslaganju s Grafenauerom: Grafenauer misli da anonim javlja o nesamostalnosti Slavonije, a Lončar o dvije države. Lončar odmah nakon toga nadodaje da je podrobno prepričao Grafenauerova mišljenja, "ali tako će biti lakše pratiti drugačije prijedloge i suprotstavljanja Grafenaueru". Čini se da je u pravu.

IV. O zapadnom i istočnom smjeru dolaska Hrvata

Po Grafenaueru su Hrvati prošli zapadnim dijelom avarskog područja 622.-623. god. On tvrdi da se u to vrijeme "kagan spremao na nov udarac protiv Bizanta pa je u tu svrhu svakako okupljao Avare na jugoistoku avarskog područja, a možda se čak već i zapleo u borbe s Bizantincima (...).⁴⁷ To gomilanje avarskih vojnih snaga na jugoistoku omogućilo bi prolaz Hrvata na sjeverozapadu, a taj je prolaz sa svoje strane izazvao toliki potres u zapadnim dijelovima avarske države, da je 623. god. došlo do slavenskog ustanka pod Samom.

Grafenauerove dokaze za te tvrdnje ispitati smo vrlo podrobno 1977. god. i dokazali njihovu neodrživost.⁴⁸ Lončar se s našom analizom složio, ali je prigovorio da smo zanemarili drugi dio "Grafenauerova dokazivanja" tj. situaciju na sjeverozapadu avarske države i da je zbog toga naša "argumentacija ipak polovična".⁴⁹ Mislimo da je Lončarev prigovor o polovičnosti nepravedan. Naime, "drugi dio Grafenauerova dokazivanja" - ne postoji. Grafenauer dokazuje samo to da je kaganova vojska bila nagomilana na jugoistoku i nato zaključuje: "U takvim prilikama je prolaz preko Panonije bio dakako izuzetno lak". To i ništa više. Da je Grafenauer dao neku dodatnu argumentaciju o situaciji na sjeverozapadu avarske države, onda bi nam se moglo prigovoriti da se nismo obazreli na taj "drugi dio Grafenauerove argumentacije".

Naše je dokazivanje bilo toliko uvjerljivim da je Štih, koji inače umnogome slijedi Grafenauera potražio druge argumente. Ako kagan nije bio zapleten u borbe na jugoistoku svoje države, onda je Štih morao pronaći neki drugi razlog, zašto je prolaz Hrvata kroz sjeverozapadne dijelove avarske države 622.-623. god. bio "izuzetno lak". Štih je predložio⁵⁰ tezu da je najprije došlo do slavenskog ustanka pod Samom, pa je tek taj ustanak izazvao potres koji je omogućio prolaz Hrvata. Dakle, upravo obratno od Grafenauera. Inverzija je duhovita i naoko daje prihvatljivo objašnjenje. Ali, s tom tezom ipak nešto nije u redu. Slavenski ustanak po Štihu pada "prav v leto 623" a on bi nakon toga omogućio hrvatski

⁴⁵GRAFENAUER, 31.

⁴⁶LONČAR, 387.

⁴⁷GRAFENAUER, 44.

⁴⁸MARGETIĆ I, 32-44.

⁴⁹LONČAR, 395.

⁵⁰Vidi osobito ŠTIH II, 112.

prolaz - "okrog 622/623" (!). Mislimo da smo u našim ranijim radovima podrobno obradili sve argumente koje su iznijeli Grafenauer i Štih i dokazali da obje hipoteze "vise u zraku" i da su one ostale na razini neuvjerljivih hipoteza.

A kako stoji stvar s istočnim smjerom? Prema Dvorniku Hrvati bi iz današnje Poljske krenuli u Dalmaciju na poziv cara Heraklija oko 626. godine duž rijeke Prut ili Seret, došli najprije na teritorij Bugara, Heraklijevih saveznika, i onda u Traciju te se iz nje uputili u bizantska područja, koja graniče s obalnim dijelom Dalmacije i tamo uz pomoć carske flote napali Avare i osvojili Dalmaciju. Dvornik se ne slaže s Grafenauerovom teorijom zapadnog prolaza jer je po njemu skrajnje nevjerojatno (highly improbable) da bi Avari dozvolili da veliki kontingent boraca s obiteljima (large contingent of warriors with families) prođe preko avarskog teritorija. Ali, nije li upravo obratno? Malo je vjerojatno da bi veća vojna jedinica (large contingent itd.) dijelom konjanička, a dijelom pješadka, zajedno sa svim pripadajućim službama i sa svojim obiteljima poduzela golemi put od oko 2000 kilometara da bi po nalogu bizantskog cara osvajala Dalmaciju. Svatko tko pokuša makar i u najgrubijim crtama razmisliti o trajanju i skupoci takvog pothvata doći će do zaključka da se Bizantu ni u kom slučaju ne bi isplatilo financirati pohod i dobrim ga dijelom logistički organizirati. Taj pohod imao bi sve moguće nezgodne strane.⁵¹ Bizantu bi bilo neusporedivo jeftinije da se posluži daleko bržim i efikasnijim načinom, tj. unajmljivanjem nekoliko tisuća konjanika. Ako pretpostavimo da bi Bizant izabrao taj drugi način i unajmio 5-6 tisuća hrvatskih konjanika da na konjima projure duž Pruta preko Bugarske, Trakije i dalje prema Dalmaciji, takva bi hrvatska ekspedicija poptuno raskinula svoje kulturne tradicije s narodom koji je ostao u Poljskoj jer bi se hrvatski konjanici dolaskom u Dalmaciju smjestili stopili s tamošnjim stanovništvom (nove obiteljske veze s domaćim stanovništvom, novo političko okruženje itd.). Langobardi su se preselili sa svojim obiteljima iz Panonije u Italiju pa su ipak nakon par stoljeća nestali kao zasebna narodna skupina a vojni kontingenti Perzijanaca i drugih (npr. u Italiji) već su u roku od 1-2 generacije netragom nestali kao etničke grupe.

S obzirom na vrlo živu tradiciju povezanosti sa starom domovinom koja se jasno nazire iz vijesti Konstantina Porfirogeneta i njegova anonimnog nasljednika sredinom X. stoljeća i čak u XIII. stoljeću iz djela Tome Arčidakona, čini nam se da treba pretpostaviti da su Hrvati doista došli sa svojim obiteljima, da je dakle doista došlo do "seobe" Hrvata (bez obzira na broj doseljenih obitelji, koji svakako nije bio osobito značajan) a ne do strogo vojničke ekspedicije nekoliko tisuća konjanika, dakako, ako prihvaćamo ideju seobe.

Naprotiv, Lončaru se, čini se, taj istočni put vrlo sviđa. Lončar hvali Dvornikov prijedlog i piše: "značajna novina s ne baš malo vjerojatnosti jest njegov pronalazak istočnog

⁵¹ Ako bi Hrvati krenuli na put u rano proljeće, jedva dabi stigli do kasne jeseni do Dalmacije pa bi rat s Avarima počeo neposredno pred zimu; žene, djeca i stari trebali bi biti do pobjede smješteni u logore, gdje bi ih hranili Bizantinci; bizantski saveznici ne bi prolazeće gomile Hrvata na proputovanju zbog šteta i uobičajenih nesporazuma do kojih u takvim prilikama nužno dolazi propuštali kao prijatelje itd.

puta".⁵² Ali, jedva da se može govoriti o pronalasku, jer je već Rački⁵³ odavno upozorio na mogućnost da su Hrvati eventualno došli "jugo-istočnim uz karpatske obronke u dolnje Podunavlje" tj. preko današnje Rumunjske i Bugarske.

V. Navodni katastrofalni poraz Avara pod Konstantinopolom

Mišljenje da su Hrvati došli u Dalmaciju kroz zapadno rubno područje poslije 626. god. bilo je do Grafenauera vladajuće u literaturi - a i sada još ima pristalica. Ono ovisi o tezi koju je Hauptmann sažeto izrazio ovako: "kad su pak Avari godine 626. potučeni pod Carigradom, kad su pokoreni narodi najedamput ustali protiv njih, tada je prodrlo u Dalmaciju pleme ratničkih Bijelih Hrvata". Mi smo dokazivali da se teza o velikom porazu Avara pod Konstantinopolom ne temelji na vrelima.⁵⁴ Lončar se s našom tezom ne slaže: "Margetić se protiv takvog mišljenja zbog nedostatka dokaza, navodeći samo riječi Uskrsne kronike po kojima su se Slaveni nakon poraza i kaganove kazne vratili kući pa je kagan bio prisiljen prekinuti opsadu i slijediti ih". O toj našoj tvrdnji Lončar se izravno ne izjašnjava, ali je vidljivo da se po njemu iz vijesti Uskrsne kronike ne bi moglo zaključiti da su Avari i nakon 626. god. vladali nad Slavenima.⁵⁵

Mislimo da Lončar nema pravo. Ako do 626. god. avarska vlast nad Slavenima nesumnjivo postoji, onda nema nikakvog razloga za tvrdnju da je ona baš te godine prestala, jer jedino vrelo koje nam stoji na raspolaganju, Uskrsna kronika, govori samo o tome da je kagan, razljučen zbog slavenskog poraza, prekinuo opsadu Konstantinopola nakon što je egzemplarno kaznio neuspješne Slavene, svoje podanike. Po čemu se može tvrditi da su pokoreni narodi "najedamput ustali" protiv Avara? Pogotovu, ako se uzme u obzir da je čak i samo po sebi navodno samovoljno slavensko napuštanje opsade vrlo upitno, jer se o tome Uskrsna kronika izjašnjava na upravo karakterističan način ("neki su rekli!"). Taj način izražavanja, ako se jako ne varamo, znači ovo: kaganova opsada Konstantinopola je prestala, a po gradu se pronio glas da su se Slaveni samovoljno povukli. Tko je stavio u kolanje tu vijest? Očito onaj kome je bilo u interesu da se kaganovo povlačenje prikaže kao uspjeh obrane grada. Taj izričaj ("neki su rekli") točno odgovara latinskom "dicitur" u mnogim vrelima kojim pisac čitatelju sugerira kao da je nešto rekao, a piščeva je poruka zapravo upravo obratna. Onaj tko nešto tvrdi mora to i dokazati, a ne prebaciti teret dokaza na drugog. Teza o prestanku avarskog gospodstva nad Slavenima 626. god. nije dokazana, ali ne možemo se nikako složiti s time da je "još manje" (??) vjerojatna teza "o nastavku tog gospodstva".

Uvjerenja smo da je naša argumentacija u ovom pitanju značajan doprinos poznavanju povijesne istine.

⁵²LONČAR, 422.

⁵³F. RAČKI, Biela Hrvatska i biela Srbija, *Rad* 52, 1880., 188.

⁵⁴Podrobnije u MARGETIĆ I, 44.

⁵⁵LONČAR, 395.

VI. Položaj Avara prema Bugarima oko 679. - 680.

Grafenauer je dokazivao da su Avari u drugoj polovici VII. stoljeća vladali ne samo centralnom panonskom ravnicom, nego "morda tudi ob prirodni poti proti Bizancu". Taj se Grafenauerov "oprezni" izričaj o vlasti nad moravskom dolinom čini suvišan, ako se uzme u obzir Teofanova vijest da su Bugari područja južno od Dunava osvojili 679.-680. god. tako, da su neka slavenska plemena smjestili istočno od centra svoje nove domovine, "a prema jugu i zapadu sve do Avarije preostalih sedam (slavenskih) plemena".⁵⁶ Našu tvrdnju da iz tih riječi proizlazi da se još duboko u drugoj polovici VII. stoljeća Avari nalaze na zapadu prema Bugarima,⁵⁷ Lončar pobija time što tvrdi da bi se jezično gledajući ta vijest dala "i drugačije razumjeti" tj. po toj vijesti "Avari bi se mogli nalaziti i južno od Bugara" - drugim riječima Lončar tvrdi da je moguće da je Teofan mislio da se Avarija nalazila južnije i zapadnije od Bugara koji su osvojili područje južno od Dunava. "Jezično" se, dakle, ako sam dobro razumio Lončara, ta vijest može shvatiti na dva načina, prvi Margetićev, po kojem se Avari nalaze samo na zapad od Bugara, i drugi koji nudi Lončar, da bi se Avari mogli nalaziti i na jugu i na zapadu od Bugara. Lončar ne prihvaća ni jedno od dva moguća jezična objašnjenja i nastavlja: "Vjerojatnije je, međutim, da je Teofan opisao krug: dio Slavena Bugari naseljavaju na istoku, drugi na jug i na zapad sve do sjevera, gdje se nalaze Avari".⁵⁸ Ovo je po našem mišljenju neobičan zaključak. Kada Teofan kaže da se Avari nalaze zapadno od Bugara (po Lončaru i južno i zapadno) onda se to ne može interpretirati kao da je "vjerojatnije" - da se nalaze sjeverno od Bugara!? Takvom interpretacijom Lončar u biti tvrdi da je Teofanova vijest lažna. Ipak, ta vijest je dragocjena i ne možemo je odbaciti, ponajmanje neobičnom Lončarevom interpretacijom. Kako je iz ostalih okolnosti posve nevjerovatno da bi se Avari nalazili južno od Bugara, preostaje jedina moguća, uvjerljiva i razumna interpretacija da se riječi "prema jugu" ne odnose na Avare, već samo riječi "(prema) zapadu sve do Avarije".

VII. Rezultati

Opravdana Lončareva kritika nekih naših stajališta potakla nas je na ponovno ispitivanje vrela i literature. Tako je Lončar prigovorio da nismo uspjeli oboriti Hauptmannovu tezu o "užoj hrvatskoj Dalmaciji". Nova raščlamba glave 30. DAL dovela nas je do uvjerenja da je Hauptmannova teza ispravna, a time je naša ranija teza o Iliriku kao sjeverozapadnim bosanskim brdima dobila na uvjerljivosti.

Lončar je uspješno pobio naše mišljenje da je anonim pisao u uvjerenju da je između dolaska Avara u Dalmaciju i dolaska Hrvata proteklo jedno duže vremensko

⁵⁶GRAFENAUER (bilj. 19), 474.

⁵⁷MARGETIĆ I, 46-47.

⁵⁸LONČAR, 395.

razdoblje. Nova raščlamba dovela nas je do spoznaje da se opis rimske Dalmacije zajedno s avarskim osvajanjem s jedne, a dolazak Hrvata u Dalmaciju i njihovo oslobađanje od franačke vlasti s druge strane u anonimovom sastavu temelje na dva potpuno odvojena izvješća koja je tek anonim spojio s izrazom "u to doba" i da se drugo izvješće temelji na hrvatskoj narodnoj predaji, zapisanoj u Dalmaciji (u Zadru ?) po carskim službenicima. To je izvješće potpuno nezavisno od prvoga. Iz njega proizlazi da je hrvatska narodna predaja smatrala da je vrijeme od dolaska Hrvata do njihove pobune protiv Franaka bilo srazmjerno kratko i da ga treba povezati s povijesnim događajima svršetkom VIII. i početkom IX. stoljeća. Prema hrvatskoj narodnoj predaji Hrvati su bili i u staroj domovini pod Francima, dakako ne u neko davno vrijeme, nego u vrijeme prije svog dolaska u Dalmaciju.

U drugim se pitanjima nismo složili s Lončarom. Mislimo da njegovo tumačenje sintagme "izvjesno vrijeme" i njegov prijedlog emendacije anonimova teksta nisu prihvatljivi.

Lončarev rad smatramo vrlo uspješim. Taj rad ponovno dokazuje prvo, da znanost ne napreduje preko načelnih ideja, već jedino mukotrpnom analizom raspoloživih izvora i drugo, da tek diskusija tako dobivenih rezultata omogućuje njihovu ispravnu valorizaciju.

Lujo Margetić: ANCORA SULLE NOTIZIE DI CONSTANTINO PORFIROGENITO SULLA VENUTA DEI CROATI

Riassunto

L'autore esamina l'articolo di M. Lončar (*Diadora* 14, 1992, 375-448) nel quale Lončar tra l'altro analizza le tesi che l'autore ha proposto nei suoi lavori del 1977, 1988 e 1990. L'autore accetta le fondate osservazioni di Lončar, e dopo un'ulteriore analisi delle fonti arriva alla conclusione che la tesi di Hauptmann sulla "Dalmazia croata" è esatta e che proprio questa tesi offre un'ulteriore sostegno alla tesi sostenuta già precedentemente dall'autore e secondo la quale con i termini d'Ilirico e Pannonia del capitolo 30 dell'opera **De administrando imperio** s'intendono l'odierna Bosnia nordoccidentale e la Slavonia. L'autore accetta anche l'osservazione di Lončar che il compilatore del cap. 30 era convinto che i Croati erano venuti subito dopo la conquista della Dalmazia da parte degli Avari. Dopo il riesame del termine "a quei tempi" l'autore ritiene che questo sia un'aggiunta del compilatore alla tradizione popolare e che secondo la tradizione popolare (e non secondo il compilatore) la venuta dei Croati sia avvenuta verso la fine del secolo ottavo.

Al contrario, in alcune questioni l'autore diverge dall'opinione di Lončar. Così p. es. l'autore non accetta l'interpretazione di Lončar dell'espressione "un certo numero di anni" nel cap. 30 e le sue proposte per l'emendamento del testo e del periodo aggiuntivo. Inoltre, l'autore considera se la proposta della c.d. via orientale della venuta dei Croati è convincente e vaglia il vero significato della ritirata degli Avari da Costantinopoli nel 626 e l'ubicazione geografica degli Avari rispetto di Bulgari nel 679-680.

Lujo Margetić: MORE ON THE TEXT OF THE CONSTANTINE PORPHYROGENITUS
ABOUT THE COMING OF THE CROATS

Summary

The author resumes discussion on his previously stated interpretation about the terms Illyric and Pannonia in 30th chapter of the Constantine Porphyrogenitus work *De administrando imperio*. After the discussion he reaffirms his previous statement that those terms were used for the north-western hillsides of today's Bosnia and Slavonia respectively. The author also reaffirms his previous opinion that the coming of the Croats has to be chronologically situated at the end of the 8th century.